

Виробничі показники національної економіки

Показники загальноекономічної характеристики країни складаються з:

- геополітичної та загальноекономічної характеристики; охоплює просторове розміщення країни, її близьких та віддалених сусідів, територіальні, природні, кліматичні, ресурсні особливості, державний устрій, склад населення і політичних сил тощо;
- чисельності населення, розселення і демографічних процесів, територіально-адміністративного поділу, розміщення продуктивних сил та ін.;
- наявності працездатного населення, кількості зайнятих в економіці за видами господарської діяльності;
- кількості та структури підприємств, середньорічної вартості основного капіталу;
- наявності та структури сировинних ресурсів та середньорічної вартості оборотного капіталу;
- кількості банків, розміру кредитних ресурсів тощо.

Показники загальноекономічної характеристики країни характеризують загальний економічний потенціал та очікувані результати, якщо його використовувати згідно з вимогами об'єктивних економічних і суспільних законів. Основними вимогами є продуктивне використання одиниці праці та капіталу, й ефективне (прибуткове) виробництво одиниці продукції.

Система національних рахунків є загальноприйнятою системою аналізу стану національної економіки. Національні рахунки розробляються Державним комітетом статистики за міжнародним стандартом СНР ООН 1993 р. *Система національних рахунків (СНР)* – це сукупність показників послідовного та взаємопов'язаного опису найважливіших процесів і явищ економіки: виробництва, доходу, споживання, нагромадження капіталу, фінансів. Водночас це система основних макроекономічних показників держави з урахуванням внеску у формування суспільного продукту усіх сфер суспільного виробництва.

СНР застосовується в умовах ринкових відносин. Відповідно до міжнародних стандартів у СНР інституційні одиниці згруповано в п'ять секторів:

1. **Нефінансові корпорації**, до яких належать інституційні одиниці, які займаються ринковим виробництвом товарів та послуг для продажу за цінами, що покривають витрати виробництва і приносять прибуток.
2. **Фінансові корпорації** – комерційні інституційні одиниці, які спеціалізуються на фінансово-посередницькій діяльності (банки, страхові компанії та ін.).

3. **Сектор загального державного управління**, до якого належать органи управління центрального та місцевого рівнів, некомерційні бюджетні організації, державні цільові та позабюджетні фонди.

4. **Сектор домашніх господарств**, який об'єднує фізичних осіб як споживачів, а в деяких випадках як суб'єктів некорпоративної виробничої діяльності.

5. **Сектор некомерційних організацій (НКО)**, що обслуговують домашні господарства, до якого належать інституційні одиниці, створені окремими групами домашніх господарств для забезпечення їх політичних, релігійних і професійних інтересів, а також надання соціально-культурних послуг (соціально-культурні підрозділи нефінансових корпорацій).

У СНР відображені розвиток економіки на різних стадіях процесу відтворення, рух товарів та послуг, а також виробництво та використання ВВП – валового внутрішнього продукту (доданої вартості).

Система національних рахунків цікавиться станом національної економіки на усіх її етапах та характеризує їх ефективність за допомогою індексів. Такими стадіями є:

1. Стадія виробництва характеризується показниками випуску, проміжного споживання, валового внутрішнього продукту (валової доданої вартості).

Випуск – це вартість товарів і послуг, яка є результатом виробничої діяльності одиниць-резидентів у звітному періоді.

Проміжне споживання – містить витрати на товари, матеріальні та нематеріальні послуги, виконані інституційними одиницями для виробничих потреб.

Валова додана вартість – розраховується як різниця між випуском та проміжним споживанням. Вона містить первинні доходи, які створюються учасниками виробництва і розподіляються між ними.

У національних рахунках використовують два рівні показників і два методи оцінки. Для економіки загалом результати вимірюють випуском товарів і послуг та ВВП у ринкових цінах, для секторів і галузей – випуском і валовою доданою вартістю в основних цінах, за виключенням ринкових цін чистих податків на продукти. Валовий внутрішній продукт отримують як суму валових доданих вартостей галузей економіки плюс податки на продукти за виключенням субсидій на продукти. **Податки на продукти** охоплюють податки, величина яких безпосередньо залежить від кількості чи вартості товарів та послуг, вироблених, реалізованих або імпортованих виробничою одиницею – резидентом. **Субсидії на продукти** – це відшкодування з державного бюджету підприємствам у порядку державного регулювання цін на сільськогосподарську та іншу продукцію для покриття поточних збитків підприємств, поліпшення їх фінансового становища шляхом поповнення оборотних коштів або компенсації окремих витрат.

2. Стадія утворення доходу. Характеризується показниками: оплата праці найманих працівників, інші податки, пов'язані з виробництвом, інші субсидії, пов'язані з виробництвом та валовий (чистий) прибуток.

Оплата праці найманих працівників – це винагорода в грошовій чи натуральній формі, яка повинна бути виплачена роботодавцем найманому працівнику за роботу, виконану ним у звітному періоді, незалежно від того, є цей працівник резидентом чи нерезидентом. Оплата праці враховується на підставі нарахованих сум і містить фактичні та умовні внески на соціальне страхування.

Інші податки, пов'язані з виробництвом, охоплюють платежі підприємств і організацій до Державного та місцевих бюджетів, державних цільових та позабюджетних фондів у зв'язку з використанням ресурсів та одержанням дозволів на специфічні види діяльності.

До **інших субсидій, пов'язаних з виробництвом**, належать ті, які надають для здійснення певної економічної та соціальної політики щодо використання ресурсів.

Валовий (чистий) прибуток – показник, який характеризує перевищення доходів над витратами, які підприємства отримують у результаті виробництва. Чистий прибуток визначають шляхом виключення з валового прибутку споживання основного капіталу.

3. Стадія використання ВВП. Його розраховують як суму кінцевого споживання товарів та послуг, валового нагромадження, чистого експорту товарів та послуг.

Кінцеве споживання товарів та послуг утворюють витрати домашніх господарств на власне кінцеве споживання, витрати державних закладів для задоволення індивідуальних та колективних потреб суспільства, а також витрати на індивідуальне кінцеве споживання некомерційних організацій, які обслуговують домашні господарства.

Валове нагромадження розраховують як суму валового нагромадження основного капіталу та зміни запасів матеріальних оборотних коштів.

Чистий експорт товарів та послуг (ЧЕ) визначають як різницю між *експортом* та *імпортом* товарів і послуг.

Головними показниками в СНР вважаються валовий внутрішній продукт (ВВП) та валовий національний продукт (ВНП). Основна відмінність полягає у тому, що **ВВП** вимірює сукупну ринкову вартість кінцевих продуктів, вироблених у межах території даної країни, незалежно від того, чиїми факторами виробництва вони були створені – вітчизняними чи іноземними, а **ВНП** обчислюється за принципом власності. **ВВП** – це вартість кінцевих товарів, вироблених усередині країни (*резидентами* і *нерезидентами*) за певний період. **ВНП** – це сукупна ринкова вартість усіх кінцевих товарів і послуг, створених національними факторами виробництва, незалежно від того, в якій країні вони виробляли цей продукт.

До складу ВВП (ВНП) входить вартість товарів матеріальної та нематеріальної сфери і вартість послуг. Обсяги виробництва кожного товару і послуги оцінюють за ринковою ціною. Сума цих цін і становить ВВП.

Розглянемо на прикладі відмінність між ВВП і ВНП. Дохід громадянина України, який працює у ФРН, є частиною ВНП України. Однак

цей дохід не є частиною ВВП, оскільки він отриманий у ФРН. Водночас, прибутки, одержані німецькою компанією від виробництва продукції в Україні, є частиною ВВП німецької держави.

На практиці дані про обсяг ВВП і ВВП використовуються як показники кількості виробленої продукції та добробуту населення країни. Вони є головними індикаторами економічного розвитку країни.

Унаслідок падіння ВВП на душу населення Україна істотно відстає за рівнем доходів, іншими показниками життєвого рівня від країн із ринковою економікою. Проте це не означає, що наша країна ніколи не зможе наздогнати за цими показниками передові країни світу. Відомо, що США знадобилося 47 років, щоб подвоїти ВВП на душу населення, Японії – 33, Індонезії – 17, Південній Кореї та Китаю – 10 років.

Методика обчислення ВВП має деякі особливості:

- ВВП складається з вартості кінцевих товарів і послуг. Наприклад, пшениця, з якої випечено хліб, є проміжним товаром, тому вартість пшениці, проданої мірошнику, і вартість борошна, проданого пекарю, не враховують при обчисленні ВВП. Лише вартість хліба розглядають як частку ВВП;

- до складу ВВП входять вартості товарів і послуг, вироблених лише в процесі поточного виробництва. Отже, заново зведений і проданий будинок включають до складу ВВП, а збудований раніше – ні. Проте, комісійні, які агент з продажу нерухомо майна отримав за продаж раніше збудованих будинків, у ВВП враховуються – їх відносять до поточних послуг;

- ВВП оцінюється за ринковими цінами. Останні включають непрямі податки – податок на продаж і акцизи, тому ринкова ціна відрізнятиметься від тієї, яку продавець отримав за товар. **Чиста ціна** – це ринкова ціна за вирахуванням непрямих податків. Вона дорівнює сумі чинникових витрат, тобто сумі, що припадає на чинники виробництва цього товару.

Кінцеві товари та послуги характеризуються тим, що для них цикл відтворення закінчено і вони доходять до кінцевого споживача, тобто при цьому не враховується **проміжний продукт**.

Існують три основні методи обчислення ВВП (ВНП):

- за доданою вартістю (виробничий метод);
- за видатками (метод кінцевого використання);
- за доходами (розподільчий метод).

За виробничим методом ВВП визначають як різницю між обсягом виробленої продукції та поточними витратами на придбання сировини, матеріалів, палива, енергії, послуг інших підприємств. ВВП за виробництвом показує внесок кожного виробника і національного виробництва загалом. У такому разі ВВП розраховують за доданою вартістю.

Додана вартість – це ринкова ціна продукції (послуг) підприємства за вирахуванням вартості сировини і матеріалів, які витрачені на виробництво продукції або на виконання послуг. Додана вартість включає в себе оплату праці, прибуток, відсоток.

Розглянемо як розраховують додану вартість на прикладі випікання хліба в Україні. Додана вартість, яка у нашому прикладі дорівнює 80 коп., є

вартістю кінцевого продукту, тобто різницею між виручкою від продажу і вартістю проміжних матеріалів (195-115=80).

Таблиця 1

Приклад розрахунку доданої вартості

Стадія виробництва	Виручка від продажу	Вартість проміжних матеріалів	Додана вартість (заробітна плата, прибуток)
Зерно	20	0	20
Борошно	35	20	15
Випечений хліб	60	35	25
Хліб, доставлений у роздрібному торгівлю	80	60	20
Разом	195	115	80

Загальна сума доданих вартостей, створених у суспільстві – це ринкова вартість вироблених товарів і послуг, тобто ВВП.

ВВП, розрахований за витратами – це загальна сума витрат на особисте і виробниче споживання всієї маси створених за певний період благ.

$$\text{ВВП} = C + I + D + NE,$$

де C – особисті споживчі витрати;

I – валові інвестиції;

D – державні закупівлі товарів, послуг;

NE – чистий експорт.

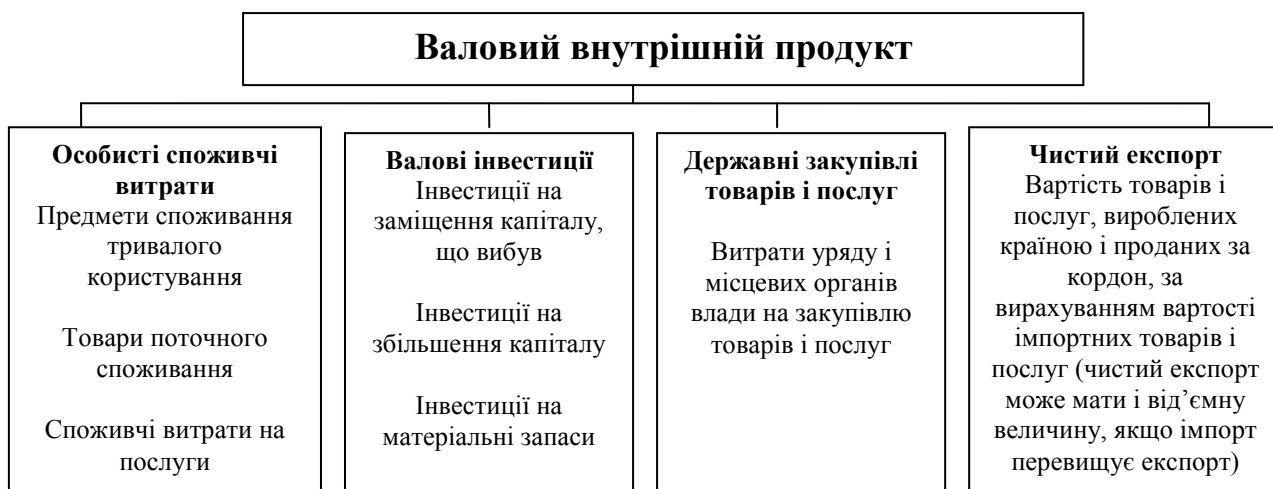

Рис. 1. Структура ВВП за витратами

ВВП, розрахований за доходами – це сума доходів, отриманих власниками чинників виробництва, з використанням яких створено всю масу національного продукту.

$$\text{ВВП} = З + П + Р + В + Д,$$

де *З* – заробітна плата;

П – прибуток;

Р – рента;

Д – дивіденд;

В – відсоток.

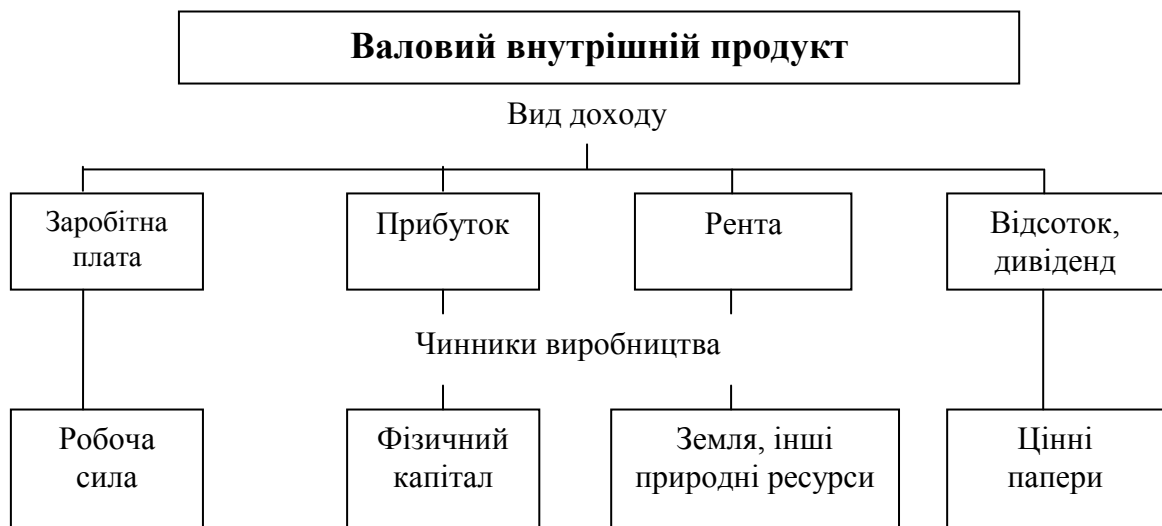

Рис. 2. Структура ВВП за доходами

Усі три методи розрахунків ВВП є рівноцінними і дають однаковий результат.

Величина ВВП залежить як від обсягу виробленої продукції, так і від рівня цін. Оскільки ціни можуть зростати і падати, порівнювати обсяги ВВП краще у незмінних (постійних) цінах. У зв'язку з цим ВВП вимірюють у поточних і постійних цінах.

ВВП, визначений у поточних (фактичних) цінах, називають **номінальним**, а визначений у незмінних (постійних) цінах, - **реальним**.

Дефлятор ВВП – співвідношення реального ВВП до номінального, показує зміну загального рівня цін.

ВВП виражає лише кількісні показники обсягу національного виробництва і не завжди може слугувати показником якості життя населення через низку причин.

1. ВВП не враховує всі економічні позаринкові операції, такі як власне господарство (города та сади).

1. ВВП не враховує вільний час населення – а саме він є одним з визначальних показників добробуту.
2. Він не враховує якісні зміни товарів і послуг.
3. Не враховує структуру виробництва та її розподіл між різними групами населення.
4. ВВП не цікавить забруднення навколишнього середовища.
5. Не враховує зміни чисельності населення країни та їх співвідношення з ВВП.
6. Не враховує діяльність в секторі тіньової економіки.

Крім ВВП та ВВП до системи національних рахунків входять низка інших стратегічних показників, які можуть бути розраховані на базі ВВП.

Чистий внутрішній продукт (ЧВП) – це ВВП, який не враховує витрати на відновлення основного капіталу.

$$\text{ЧВП} = \text{ВВП} - \text{амортизаційні відрахування}$$

Національний дохід (НД) – сукупний дохід, зароблений постачальниками різних ресурсів. У структурі НД залишаються врахованими усі види заробітної плати, доходи власності, рентні платежі, прибуток, тобто всі зароблені у державі доходи. Даний показник розраховується у двох формах: вартісній (новостворена вартість за певний період, як правило за рік) та матеріально-речовій (усі предмети праці, а також засоби виробництва за умов розширеного відтворення).

$$\text{НД} = \text{ЧВП} - \text{непрямі податки на бізнес}$$

Особистий дохід (ОД) – дорівнює національному доходу за виключенням внесків на соціальне страхування, податків на прибуток корпорацій (АТ), та з додаванням *трансфертних платежів* (соціальної допомоги та виплат населенню). Тобто це є фактично отриманий населенням дохід з урахуванням податків.

Дохід кінцевого користування – дохід після сплати індивідуальних податків. Розраховується як ОД за мінусом особистого податку, податків на особисте майно і на спадщину.

Використана література:

1. Яковенко Р. В. Національна економіка : навч. посіб. / Роман Яковенко. – Кіровоград : „Пік”, 2009. – 548 с. : іл.
2. Яковенко Р. В. Національна економіка : навч. посіб. / Роман Яковенко. – [2-ге вид., випр.] – Кіровоград : „КОД”, 2010. – 548 с. : іл.
3. Яковенко Р. В. Тлумачний англо-український словник економічних термінів з елементами теорії та проблематики. Дидактичний довідник / Роман

Яковенко. – [Вид. 2-ге, випр.]. – Кіровоград : видавець Лисенко В.Ф., 2015. – 130 с.

4. Яковенко Р. В. Основи теорії економіки для технічних спеціальностей : навч. посіб / Роман Яковенко. – Кіровоград : „Поліграф-Сервіс”, 2009. – 120 с. : іл.

5. Яковенко Р. В. Державне регулювання економіки : конспект лекцій / Роман Яковенко. – Кіровоград : КНТУ, 2012. – 40 с. : іл.

6. Заблоцький Б. Ф. Перехідна економіка : посіб. / Заблоцький Б. Ф. – К. : ВЦ „Академія”, 2004. – 512 с. (Альма-матер).

7. Заблоцький Б. Ф. Розміщення продуктивних сил України : Національна макроекономіка : посіб. / Заблоцький Б. Ф. – К. : Академвидав, 2003. – 368 с. (Альма-матер).

8. Пухтаєвич Г. О. Аналіз національної економіки : навч. посіб. / Пухтаєвич Г. О. – К. : КНЕУ, 2005. – 264 с.

Р. В. ЯКОВЕНКО,
к.е.н., доцент